

DOI: 10.31548/hspedagog14(2).2023.39-46
 УДК 374.72-053.9

**ОСВІТА ДЛЯ ГРОМАДЯН ПОХИЛОГО ВІКУ:
 ДОСВІД ТА МАЙБУТНІ МОЖЛИВОСТІ
 ДРАЧУК О. В., аспірант**

Національний університет біоресурсів і природокористування України
 E-mail: odrachuk@nubip.edu.ua

Анотація. *Наведена статистика відображає зростання кількості старших громадян у суспільстві. Важливою стає націленість освіти для дорослих на забезпечення соціально-культурного прогресу та розвиток творчого, інноваційного потенціалу кожного дорослого індивіда. Досліджено досвід реалізації соціального проекту «Університет третього віку»; схарактеризовано діяльність таких університетів в Україні. Доведено, що українські університети третього віку стають освітніми центрами для подальшого особистісного зростання старших громадян, їхньої соціальної інтеграції та адаптації в умовах глобалізації. Класифіковано підходи до створення та організації Університетів третього віку. Виявлено новий погляд на старість, де громадяни похилого віку підходять до неї як до активного та продуктивного періоду, відкритого до змін. Зміни в суспільстві стимулюють старших громадян реагувати та приймати нестандартні рішення, щоб залишатися активними у житті. Саме «університети третього віку» дозволяють надавати увагу цій групі людей та допомагають їм брати активну участь у суспільному житті, реалізовувати накопичений досвід, отримувати нові знання.*

Ключові слова: *університет третього віку, підходи, соціальний проект, старший вік, демографічне старіння, суспільне життя.*

Актуальність (Introduction). Ріске нагромадження та поширення інформації спричинили радикальні зміни в суспільстві. Відоме емпіричне спостереження, що трактується як закон Мура, на сьогодні втратило актуальність. У минулому, обсяг інформації подвоювався кожні 5-7 років у 70-ті роки ХХ ст., кожні 20 місяців у 80-ті і навіть щорічно в 90-ті. Подібно до закону Мура, закон Хауса, в якому продуктивність процесорів подвоювалась кожні 18 місяців, також втратив свою актуальність. Ця динаміка почалася відразу ж після появи ринків, де торговці несли новини та технології, і саме торговець був первинним стимулом розвитку цивілізації – символом експоненційного росту. Таким чином, статичне збільшення маси різноманітної інформації, а саме зростання швидкості та обсягів публікацій на планетарному рівні, привело до інформа-

ційного вибуху, який поширився і на пенсіонерів, яких також можна називати «людьми третього» або «золотого віку».

Люди, які народилися у 1960-х роках ХХ ст., отримали назву «покоління бебі-бумерів» через підвищену народжуваність, що тривала кілька десятиліть. Економічний і медичний прогрес, зниження дитячої смертності створили сприятливі умови для зростання кількості одружень та народження дітей.

Колись перенаселення вважалося однією з основних демографічних проблем майбутнього. Однак останні десятиліття свідчать про зміну ситуації.

З початку 1970-х років ХХ ст. темпи народжуваності почали спадати. За даними Світового банку, у період «бебі-буму» річний приріст населення на планеті становив 2,1%, в той час як на сьогодні цей показник знизився до 1%.

Згідно зі звітом ООН (Управління з економічних і соціальних питань – UNDESA), на сьогоднішній день, кожна

десята людина у світі належить до вікової категорії 60 років і старше, а через 30 років ця пропорція збільшиться до одного п'ятого. Отже, одним з основоположних викликів XXI століття Генеральна асамблея ООН визначила питання старіння. Відповідно до цього було прийнято «Принципи ООН стосовно людей похилого віку». Діяльність соціальних працівників спрямовано на реалізацію цих принципів, а саме: незалежність; участь, що передбачає бути залученими до життя суспільства, брати активну участь у розробці й здійсненні політики, яка безпосередньо стосується їхнього добробуту, ділитися своїми знаннями і досвідом з представниками молодого покоління та інше; догляд; реалізація внутрішнього потенціалу, тобто можливість для всебічної реалізації

свого потенціалу та інше; гідність [1, с. 23].

Цікавою є статистика, яку навів заступник голови представництва Всесвітньої організації охорони здоров'я в Україні, І. Поканевич, на прес-конференції, присвяченій Всесвітньому дню здоров'я. Зараз вперше в історії людства кількість літніх людей на Землі перевищує кількість 5-річних дітей. Протягом останніх 60 років кількість осіб, яким 60 і більше років, зростає з 14 до 400 мільйонів, і ця тенденція продовжує набирати обертів (див. рис. 1). Згідно зі звітом ООН, у 2020 році близько одного десятого населення планети перевищувало вік 65 років. Прогнозується, що до 2050 року ця частка збільшиться з 9,3% до 15,9%.

Рис. 1. Динаміка чисельності населення країн Євразії та України (дані World Bank, статичних служб країн, Кабміну, World Population Prospects 2019 HB)

Таким чином, процес старіння населення є глобальною тенденцією, яка

ставить перед більшістю країн світу складні соціальні та економічні виклики.

© Драчук О. В.

Ця динаміка призводить до ряду проблем: зменшення працездатного населення, збільшення витрат на пенсії та медичне обслуговування, а також актуальні питання догляду за безпорадними літніми людьми. Більше того, старіння населення призводить до зростання психологічних проблем серед літніх людей, таких як відчуття самотності, безпорадності, втрати сенсу життя, обмеженого соціального контакту та страху перед старінням.

М. Мід описує розвиток сучасного суспільства як «перехідний», де постійне оновлення стає необхідністю для дорослих і навіть для громадян похилого віку [2]. Сьогодні ми спостерігаємо новий погляд на старість, де люди підходять до неї як до активного та продуктивного періоду, відкритого до змін. Зміни в суспільстві стимулюють старших громадян реагувати та приймати нестандартні рішення, щоб залишатися активними у житті. Саме «університети третього віку» дозволяють надавати увагу цій групі людей та допомагають їм брати активну участь у суспільному житті, реалізовувати накопичений досвід, отримувати нові знання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Постійна освіта, навчання впродовж життя, пожиттєве навчання – ці терміни часто зустрічаються в наукових дослідженнях. Вчені теоретично підтверджують їх значення і необхідність. Проте, при аналізі публікацій виявляється, що існують лише загальні констатації, а не системні та глибокі дослідження щодо громадян похилого віку. У чому суть і значення системи освіти, що охоплює всю людську діяльність до пізнього віку? Чи є в цій системі кризи, протиріччя, зупинки, фрагментарність, розвиток і спади? Яка мета стоїть перед громадянами похилого віку у прагненні продовжувати освіту? Який тип освіти підходить літнім людям найбільше? Які мотиви спонукають грома-

дян похилого віку до постійного навчання? Чи всі, чи більшість літніх людей готові та бажають навчатися? Який вплив має освіта в зрілому віці?

На сьогодні в Україні мало проведено наукових досліджень щодо діяльності Університетів третього віку (далі – УТВ). Наявні дослідження та публікації переважно створені вченими з педагогічної сфери. Ці роботи часто поєднують концепції соціальної роботи, інтерпретуючи їх не завжди правильно. У таких публікаціях переважає описова інформація про окремі університети, спроби створення навчальних моделей та дослідження навчальних потреб на місцевому рівні. І. Савельчук, Л. Стаднюк, Ю. Павлова, Н. Тверезовська, Т. Федоренко, І. Швець та інші науковці проводили дослідження щодо проблем діяльності УТВ. Проте, більшість з цих досліджень зосереджувалася на конкретних аспектах їх роботи.

У статті «Принцип «навчання упродовж життя» як необхідна умова збереження та зміцнення здоров'я осіб літнього віку (на прикладі університетів третього віку)», Ю. Павлова досліджувала навчальні потреби слухачів університету [3]. За її висновками, більшість слухачів бажала відвідувати заняття фізкультурно-оздоровчого характеру (70%) та отримувати навчання з комп'ютерної грамотності (80%). Вивчаючи тих, хто брав участь у фізкультурно-оздоровчій програмі, авторка зазначила покращення їхнього благополуччя, що, на її думку, свідчить про ефективність Університету третього віку у збереженні здоров'я. Проте, мета УТВ значно більш широка, і фізична активність, незалежно від форми її здійснення (спортзал, гуртки, самостійні вправи), позитивно впливає на здоров'я громадян похилого віку.

Варто звернути увагу на дослідження «соціально-педагогічного ефекту Університетів третього віку» Т. Скорик [4]. Одним із аспектів цього ефекту авторка виділяє «збагачення обсягу

знань після завершення навчання» [4, с. 119]. Проте це стосується не лише Університетів третього віку, але і будь-якого навчального процесу.

Соціально-педагогічна підтримка для людей похилого віку може бути найбільш ефективною через міждисциплінарну співпрацю фахівців соціальної сфери, викладачів закладів вищої освіти, студентів-волонтерів. Такий підхід, подібний до роботи мультидисциплінарної команди, що успішно діє з соціально незахищеними групами населення, може бути застосований і в роботі з учасниками Університетів третього віку. Варто зазначити, що серед їх слухачів можуть бути не тільки представники соціально незахищених категорій населення, але й успішні люди, які бажають продовжувати свій розвиток через навчальні активності [5]. І хоча підхід І. Савельчук щодо мультидисциплінарної команди може бути обґрунтованим, адаптація зазначеного методу до контексту УТВ може потребувати деяких змін і уточнень.

Цікавий науковий висновок можна знайти у статті С. Федоренко «Університети «третього віку» як складова системи безперервної освіти: досвід за кордоном» [6]. Але варто відзначити, що дослідження не охоплює аналіз української практики УТВ.

Заслуговує на увагу дослідження Н. Тверезовської та Л. Вікторової, в якому здійснено вплив інформаційних ресурсів на свідомість на життєдіяльність особистості «золотого віку». Авторами встановлено найбільш популярні курси для навчання людей третього віку, запропоновано ввести інноваційні методи навчання для них. Увага науковців зосереджена на психофізіологічних, соціальних, організаційних аспектах навчання літніх людей. Відсутність теоретично обґрунтованого аналізу освіти в кінці життя людиною як попереднього досвіду призвело до відсутності й самоцінного феномену. Аналіз анкетних даних довів правильність висунутих

теоретичних припущень щодо навчання людей третього віку. З метою повноцінної освіти громадян похилого віку запропоновано розробити навчальні програми, що враховують різноманітність освітньої мотивації слухачів, їх гендерних і культурних особливостей, попередній життєвий та освітній досвід; переосмислити роль педагога, який здатний поставити слухача в активну позицію самостійного «розв'язання» проблем [7, с. 422].

Значною особливістю більшості згаданих публікацій є фокус на «освіті дорослих», що є поняттям з педагогіки. Однак, коли мова заходить про УТВ, важливо підкреслити, що це навчання, спрямоване на задоволення інтересів та уподобань людей похилого віку, і його основна мета полягає в їхній адаптації до швидкозмінного суспільства, де технології та знання постійно розвиваються.

Мета (Purpose). Мета статті полягає у дослідженні діяльності Університетів третього віку в Україні.

Методи (Methods). У даному дослідженні були використані такі методи: аналіз документів, вивчення конкретних випадків, опитування з напівструктурованим інтерв'ю та включене спостереження, метод узагальнення для формулювання висновків дослідження. Обстежена інформація про діяльність Університетів третього віку, зібрана з веб-сторінок територіальних центрів, місцевих адміністрацій, громадських організацій.

Результати (Results). В серпні 2011 року Міністерство соціальної політики України видало Указ (№ 326 від 25 серпня 2011 р.) [8] щодо впровадження соціально-педагогічної послуги, відомої як «Університет третього віку», метою якого була організація університетів для пенсіонерів, котрі повинні були діяти при Територіальних центрах соціального обслуговування. В Україні перший такий університет для літніх людей з'явився у Ковелі (Волинська область)

ще в 2007 році. До війни такі університети діяли у Кременчуці (з 2009 року), Києві, Львові, Полтаві, Харкові, Миколаєві тощо. Більшість курсів у них – безкоштовні. Щоб записатися на навчання, необхідно мати: паспорт, ідентифікаційний код, пенсійне посвідчення. Після закінчення навчання всі учасники отримують сертифікат про його успішне завершення. Викладачами є досвідчені фахівці з охорони здоров'я, соціального захисту, Пенсійного фонду, правоохоронних органів, юстиції, волонтери, студенти – коротше кажучи, всі ті, хто прагне приєднатися до європейської ініціативи «пожиттєвої освіти».

Особи з психічними проблемами обмежені щодо навчання в УТВ. Це становить пряме обмеження їхніх прав. Розуміємо, що автори документів, що регулюють діяльність УТВ щодо таких людей, можуть враховувати потребу в додаткових ресурсах, відповідних знаннях, навичках персоналу тощо, однак ці фактори не мають бути вирішальними.

Ми вражаємося ініціативою створення Університету третього віку в рамках програми соціальної роботи з пенсіонерами, запровадженої Автозаводською райрадою при Кременчуцькому інституті вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля», який є формою цільової соціальної послуги у форматі просвітницького закладу навчання літніх людей у Полтавському регіоні та має важливий партнерський зв'язок з німецькою неурядовою організацією «DVV International», вирішуючи основну проблему літніх людей – потребу в спілкуванні та відчутті корисності. Це цінний проект, що забезпечує підтримку та турботу, сприяє любові до себе і оцінці власної цінності у будь-якому віці. У цьому навчальному закладі, як і в інших, передбачено відповідний порядок і атрибутику навчання: статут, емблему, гімн, прапор. Метою діяльності Університету є подолання стереотипного сприйняття людей похи-

лого віку як пасивного сегменту ринкової економіки та лише споживача матеріальних ресурсів держави. Освіта літніх людей в Університеті покликана подолати вікову кризу, втрату соціального статусу та дефіциту спілкування.

Університети третього віку вирішують важливі соціальні завдання, допомагаючи своїм слухачам уникнути самотності і знаходити нових друзів та партнерів. Основна мета цього Університету полягає в подоланні стереотипного уявлення про похилу вікову групу як пасивних споживачів ресурсів. Основні принципи його діяльності включають підтримку фізичних, психологічних та соціальних здібностей старших громадян, забезпечення можливостей для навчання й розвитку, створення діалогу між поколіннями, залучення ресурсів самого покоління для активної участі в суспільстві.

Результати наукових досліджень та дисертацій свідчать про поширення ідеї безперервної освіти або освіти протягом життя. Ці дослідження зосереджуються на учнях, студентах і слухачах, які прагнуть підвищити свою кваліфікацію, а саме на активному населенні.

Аналіз сучасного стану реалізації навчання в Університетах третього віку показує, що в Україні існують декілька різних підходів до їх створення та організації, а саме:

- УТВ, що створюються при Територіальних центрах соціального обслуговування, діють у межах їх відділень, часто зосереджені на соціально-побутовій адаптації;

- УТВ, ініційовані декількома партнерами і можуть функціонувати на базі закладів вищої освіти;

- УТВ, які представлені навчальними програмами (курсами) приватних навчальних закладів;

- УТВ, що є складовою громадських організацій;

– самостійні громадські організації, що функціонують як окремі УТВ.

Ці різноманітні підходи дозволяють гнучко організувати процес навчання, залучаючи різні ресурси залежно від потреб та умов кожного УТВ.

Зазначимо жорстке обмеження у державних університетах – відвідувати можна тільки свій територіальний центр (або центри, якщо їх декілька) за місцем прописки.

Висновки і перспективи (Discussion). Проведений аналіз дозволив зробити певні висновки: університети розташовані при міських, районних центрах соціальних установ. Створені університети працюють за змішаною моделлю. Аналіз нормативної документації свідчить про врахування всіх основоположних принципів і методів навчання, а саме: принцип «рівний-рівному» передбачає якомога ширше залучення до викладання та проведення занять громадян похилого віку, які мають відповідний досвід та освіту, обізнані з темою та проблемами, що передбачені програмою; принцип добровільності. В процесі навчання громадян похилого віку використовуються такі методи навчання: мозковий штурм; дискусії; індивідуальні вправи; навчання в парах; проблемне навчання; конференція; гра; наочність. Напрями, за якими здійснюється навчання – незвичні й покликані сприяти здоровому способу життя, урізноманітнювати дозвілля тощо.

Введення Університетів третього віку допоможе зберегти найцінніше – життєвий досвід та мудрість старших людей, які будуть навчатись в цих установах. Різноманітність спеціальностей надасть цим Університетам унікального характеру, зрізнять їх від класичних. Заняття на кожному факультеті зазвичай відбуваються один раз на тиждень, тривалістю 2-2,5 години. Навчання проводиться за допомогою лекцій, гурткових занять та організації екскурсій. Оцінки не надаються пріоритетного значення,

але важливо проявити засвоєні знання на практиці. Основний принцип полягає в взаємному обміні знань та досвіду між учасниками навчального процесу.

Список використаних джерел:

1. Архипова С. П. Основи андрагогіки: навч. посібник. Черкаси: Світило. 2002. 184 с.
2. Mead, Margaret *Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization.* 7th Printing. N. Y.: Morrow & Company, 1973.
3. Павлова Ю. Принцип «навчання упродовж життя» як необхідна умова збереження та зміцнення здоров'я осіб літнього віку (на прикладі університетів третього віку). *Молода спортивна наука України.* 2013. Т. 4. С. 117–123.
4. Скорик Т. В. Соціально-педагогічний ефект університету третього віку. *Молодий вчений.* 2015. № 2 (17). С. 117–123.
5. Савельчук І. Б. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку: специфіка та особливості впровадження. *Young Scientist.* 2015. № 2 (17). С. 95–98.
6. Федоренко С.А. Університети «третього віку» як складова безперервної освіти; зарубіжний досвід. *Педагогічний процес : Теорія і практика.* 2014. Вип. 1. С. 133–138.
7. Tverezovska N., Victorova L. Third age education: experience and perspectives. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland: Collective monograph. Volume 1.* Sandomierz: Izdevnieciba «Bultija Publishing», 2018. p. 422-441.
8. Про затвердження форм документів, необхідних при оформленні на обслуговування у територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) : Наказ Міністерства соціальної політики № 135

© Драчук О. В.

від 10 червня 2010 р. [Електронний ре-
сурс]. URL:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0466-10/page> (дата
звернення
04.07.2023 р.)

References

1. Arkhypova S. P. Osnovy andrahohiky: navch. posibnyk. Cherkasy: Svitylo. 2002. 184 s.
2. Mead, Margaret Coming of Age in Samoa. A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization. 7th Printing. N. Y.: Morrow & Company, 1973.
3. Pavlova Yu. Pryntsyp «navchannia uprodovzh zhyttia» yak neobkhidna umova zberezhennia ta zmitsnennia zdorovia osib litnoho viku (na prykladi universytetiv tretoho viku). Moloda sportyvna nauka Ukrainy. 2013. Т. 4. S. 117–123.
4. Skoryk T. V. Sotsialno-pedahohichniy efekt universytetu tretoho viku. Molodyi vchenyi. 2015. № 2 (17). S. 117–123.
5. Savelchuk I. B. Innovatsiini metody sotsialnoi roboty z liudmy

pokhyloho viku: spetsyfika ta osoblyvosti vprovadzhennia. Young Scientist. 2015. № 2 (17). S. 95–98.

6. Fedorenko S.A. Universytety «tretoho viku» yak skladova bezperervnoi osvity; zarubizhnyi dosvid. Pedahohichniy protses : Teoriia i praktyka. 2014. Vyp. 1. S. 133–138.

7. Tverezovska N., Victorova L. Third age education: experience and perspectives. *European vector of contemporary psychology, pedagogy and social sciences: the experience of Ukraine and the Republic of Poland*: Collective monograph. Volume 1. Sandomierz: Izdevnieciba «Bultija Publishing», 2018. p. 422-441

8. Pro zatverdzhennia form dokumentiv, neobkhidnykh pry oformlenni na obsluhovuvannia u terytorialnomu tsentri sotsialnoho obsluhovuvannia (nadannia sotsialnykh posluh) : Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky № 135 vid 10 chervnia 2010 r. [Elektronnyi resurs]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0466-10/page> (data zvernennia 04.07.2023 r.)

EDUCATION FOR OLDER CITIZENS: EXPERIENCE AND FUTURE OPPORTUNITIES Drachuk O. V.

Abstract. *These statistics reflect the growth in the number of older people in society. The focus of adult education on ensuring social and cultural progress and developing the creative, innovative potential of each adult individual is becoming important. The experience of implementing the social project «University of the Third Age» was studied; the activity of such universities in Ukraine is characterized. It has been proven that Ukrainian universities of the third age are becoming educational centers for further personal growth of older people, their social integration and adaptation in the context of globalization. Approaches to the creation and organization of Universities of the Third Age are classified, namely: 1) UTA, created at the Territorial centers of social services, operate within their departments, often focused on social adaptation; 2) UTA initiated by several partners and can operate on the basis of institutions of higher education; 3) UTA represented by curricula (courses) of private educational institutions; 4) UTA, which are an integral part of public organizations; 5) independent public organizations functioning as separate UTS. A new view of old age has been revealed, where older people approach it as an active and productive period, open to change. Societal changes encourage senior citizens to respond and make innovative decisions to stay active in life. It is the University of the Third Age» that make it possible to pay attention to this group of people and help them actively participate in public life, implement*

© Драчук О. В.

their accumulated experience, and acquire new knowledge. The introduction of Third Age Universities will help to preserve the most valuable thing - the life experience and wisdom of older people who will study in these institutions. A variety of specialties will give these Universities a unique character and distinguish them from the classical ones.

Key words: *university of the third age, approaches, social project, older age, demographic aging, public life.*